

1946-aisiais prasidėjo mano medicinos studijų Viurcberge žiemos semestras. Kartu su dar aštuoniais studijų draugais gyvenau menkai apstatytame Fiziologijos instituto kambaryje. Jame stovėjo devynios lovos ir vienas ilgas stalas. Spintų čia nebuvo. Tačiau ir vietos joms pastatyti nebūtume turėję. Sienoje buvo įkaltos vinys, ant kurių kabėjo mūsų naktiniai drabužiai. Protezai kartais painiojosi mums po kojomis.

Čia, šiame kambaryje, mes vėl iš naujo ėmėme brėžti savo gyvenimo kryptis ir teikti jam naują prasmę. Mus maitino juodoji rinka, tačiau mūsų alma mater į tai buvo žiūrima pro pirštus, nes, nepaisant visko, mes išlikome gerais jos mokiniais. Mylėjome savo alma mater ir ji mums daug ką atleisdavo. Ji taip pat buvo nukraujavusi ir pirmiausia jai pačiai reikėjo vėl atsitiesti. Tą semestrą aš dažnai praleisdavau paskaitas. Turėjau ką nors parašyti, taigi rašydavau iki paryčių. Vis rašiau ir rašiau, o rašydamas kalbėdavau su savo tėvu, su kuriuo gyvai pasišnekėti nebuvo lemta. Jis gyveno rusų okupuotoje teritorijoje ir man buvo nepasiekiamas. Tik tuomet, kai kartu su mano motina nelegaliai kirto sieną ir mes vėl susitikome, galėjau baigti savo užrašus. Aš buvau išlaisvintas.

Praėjo šešiolika metų. Kartą visiškai atsitiktinai suradau šiuos užrašus. Skaičiau juos dar ir dar kartą. Prisiminimai taip stipriai užvaldė mane, jog ištisomis dienomis vengiau bet kokio bendravimo ar draugijos. Dabar gyvenu pasiturimai ir galiu šiuos užrašus išleisti. Jie neturi priklausyti tik man vienam. Dabar jie yra atverti tau, skaitytojau. Tik savo draugų vardus ir pėdsakus ištryniau, nes pyktis ir neapykanta niekur iš mūsų pasaulio nedingo.

Gyvenimas reikalauja, kad žaizdos užsitrauktų. Tai, kas lieka, yra randai. Išminčius juos stebės. Tik beprotis apnuogina juos vėl.

Aš pasakaju, nes *privalau* tai papasakoti. Vis dėlto nežinau, ar galiu papasakoti viską, bet noriu pabandyti.

Naktis

Aukštai viršuje, vienoje Karpatų miško dauboje, gulėjo vyras. Jis gulėjo prie laužo, kurį tamsoje pats susikūrė. Buvo žiema, žemė kieta ir išalusi. Tas vyras atėjo iš slėnio. Klimpdamas į galias pusnis, jis vargais negalais užkopė į viršų. Dabar jis ilsėjosi. Pasislinkęs prie pat ugnies žiūrėjo į liepsnas. Kai jo nugara imdavo šalti, jis apsisukdavo.

Nepermatoma tamsa buvo tarsi pylimas, apjuosęs šmėkščiojantį šviesos spindulį, drąsiai įsiveržusį naktyje. Aplinkui nebuvo girdėti jokio garso, išskyrus spragsinčią ugnį ir vėją, taršantį medžių šakas. Tačiau ar kas galėjo nujausti, kaip garsiai šio vyro krūtinėje daužėsi širdis, o siela šaukte šaukė? Milžiniškas jaudulys buvo užvaldęs jo širdį ir protą. Tačiau jis atrodė ramus, tik kartas nuo karto pakurstydavo laužo ugnį. Daug šakalių jis buvo prisirinkęs iš po pusnių. Jis nenorėjo sušalti. Tas vyras buvau aš.

Aš sutraukiau grandines ir buvau *laisvas!* Ir šio žodžio reikšmė yra viso mano pasakojimo branduolys. Norėčiau, kad jis degtų, kai dabar pradėsiu rašyti, antraip susirgsiu. Man reikia botago niekšams! Ir gražiausios gėlės mano gelbėtojams.

Tuo metu, kai dalyvavome įnirtinguose mūšiuose Čekoslovakijoje, gegužės devintosios rytą mus pasiekė žinia: viskas baigta – karas pralaimėtas, Vokietija kapituliavo. Staiga suvokėme, jog tai, ką paskutinėmis savaitėmis jautėme nenumaldomai artėjant, virto siaurbinga realybe. Tai buvo pabaiga, patvirtinta antspaudu. Visa žemė alsavo krauju, paskui draugus ir priešus pamėkliškai nutįso žudiškais ir tamsus pralaimėto karo šleifas. Viskas baigta! Mūsų tėvynė

sudėjo ginklus. Mūsų šalis pralaimėjo karą. Vokietija buvo nubausta taip, kaip niekada anksčiau. Tai, ką mes dabar tikrai žinojome, buvo sunkiai suvokiama ir kiekviena mano širdies dalelė priešinosi šiai baisiai minčiai. Ar dėl to turėjome šešerius metus narsiai laikytis visuose frontuose?! Ar tai, jog mes, lydimi nevilties – vienintelės mūsų palydovės, dabar turėjome trauktis į mūsų sudegintų miestų griuvėsius, galėjo būti atpildas už visas patirtas kančias, praradimus ir nuolatinę mirties baimę? Ar dėl to turėjo žūti milijonai mūsų bendražygių? Ar eidami į frontą jie nebuvo šventai įsitikinę, jog eina ten tam, kad *apsaugotų* savo tėvų žemę nuo pražūties? O ta begalė suluošintųjų ir sužalotųjų? Armija siaubingai paženklintųjų?! Ar ir jų auka veltui? Be reikalo?

Išblyškęs ir sutrikęs stovėjau pilkoje žuvusių vokiečių kareivių masėje. Man atrodė, kad visas pasaulis skęsta beprasmiškai pralietame kraujyje. Beviltiškai dairiausi žuvusio draugo veido, draugo, kuris vos prieš kelias dienas iš savo didelių ir kraupių žaizdų tekančiu krauju girdė žemę. Veido, kurio ieškojau, deja, neradau. Ir kaip galėjau... Tai buvo pilka masė, pilkos ir padrikos buvo ir mano mintys... Viskas veltui!.. Vokietija sužlugdyta! Abiejose fronto pusėse kalnai žuvusiųjų! Abiejose pusėse ištisos armijos suluošintųjų, peršautųjų, deformuotųjų. Abiejose pusėse griuvėsiai, pelenai ir ašaros. Visus apgubė kruvinas rūkas. Ir Dievas norėjo, kad mūsų tėvynė atsidurtų pačiame jo dugne...

Katastrofos suvokimas lėtai, bet negailestingai skverbėsi į mūsų širdis bei protus ir kėlė žodžiais sunkiai nusakomus jausmus, o nuojauta kuždėjo, jog ši būsena lydės mus visą likusį gyvenimą. Šis siaubingas žlugimas pakeitė ir mūsų divizijos užduotį. Dabar jau nebereikėjo atremti atūžiančių, viską trypančių rudųjų priešų ordų, tereikėjo skubiai atsitraukti į negailestingai nuplaktą tėvynę. Bet koks pasipriešinimas neteko prasmės. Likę gyvi sumuštos armijos likučiai šliaužė iš savo priedangų, kad galėtų atsitraukti. Per šalį ritosi nesulaikoma atsitraukimų banga. Netrukus paaiškėjo, kad visi drauge eiti negalėsime – per daug stipri buvo priešų apsuptis. Kur tik

pasirodytume, būtume negailestingai sušaudomi. Todėl išsiskirstėme mažomis grupėmis ir nuo šiol kiekvienos jų likimas buvo jos pačios rankose. Mūsų grupei pavyko per naktį prasibrauti per pagrindines rusų pozicijas ir nepastebėtiems pereiti platų geležinkelį. Dar prieš auštant pasislėpėme miške, kad liktume prieš nepastebėti. Nors baisiausia atkarpa jau buvo įveikta, vis dėlto likome vidury rusų užimtos teritorijos, kurios gyventojai, jausdami mums fanatišką nepapykantą, bandė mus susekti. Ramybė, kuria mėgavomės tą šviesią dieną, taip pat tęsėsi neilgai. Netrukus trumpam teko susiremti su ginkluotais partizanais. Šis susidūrimas nesukėlė didelių bėdų ir po susišaudymo priešininkas netrukus buvo atgrasytas. Tačiau kilęs triukšmas galėjo būti ženklas stipresniam priešui – rusui, todėl šioje situacijoje protingiausia buvo išsiskirstyti po mišką dar mažesnėmis grupelėmis arba po vieną.

Kartu su vienu bendražygiu pasislėpėme didelėje girioje. Miško gilumoje palindome po pušų jaunuolyno šakomis. Tik blausi šviesa skverbėsi pro tankias šakas į mūsų slėptuvę. Pakeisdami vienas kitą tai budėjome, tai miegojome. Nekantriai laukėme nakties. Retkarčiais mus pasiekdavo tolumoje griaudžiančių kulkosvaidžių ir šautuvų garsai, o kartais šis dundesys pasigirdavo grėsmingai arti. Ten galėjo šaudyti kovų draugai, gindami savo laisvę ir gyvybę nuo juos aptikusio priešo, nes į rusų rankas niekas patekti nenorėjo. Visa savo esybe troškome tik vieno – atsikratyti priešo, nesvarbu kaip. O paskui – kuo greičiau į tėvynę, kur nors į amerikiečių ar anglų užimtą teritoriją pasislėpti, kol nutils paskutiniai mūsų garsai! Vieną dieną gyvenimas prasidės iš naujo! Koks jis bus, to nežinojome nė vienas, tačiau daugeliui mūsų tai buvo dar viena užduotis ir pareiga, kurią reikėjo įvykdyti ir kuri mus skatino judėti į priekį. Priešingu atveju būtų likusi tik viena išeitis – griebtis pistoleto ir viską užbaigti. Ginklas mums tada buvo lengvai pasiekiamas. Mirtis – dviveidė.

Sutemus palikome savo slėptuvę ir įtempę visas jusles ėjome miškais ir laukais svarbiausia kryptimi, vedančia į tėvynę, į Vokietiją. Mūsų kompasas buvo žvaigždės, nuolatinė palydovė –

nepaaiškinama baimė, kuri vertė vis labiau skubėti, tarsi vėluotume pasiekti savo tikslą reikiamu laiku. Įveikę nedideles atkarpas sustodavome, klausydavomės garsų, sklindančių iš artimiausių kaimų ir netoli miško esančių kelių, kad galėtume dar greičiau judėti pirmyn. Taip skrodėme nakties gaubiamas vietas, kol rytų horizonte pasirodė blausus šviesos ruoželis, liudijantis apie brėkstančią dieną. Miško tankmėje vėl sustojome poilsio, siekdami išvengti pavojų, tykančių šviesiu paros metu. Tačiau ar kas galėtų ilgą laiką slapstydamasis išlikti ramus, kai visos juslės iki skausmo įsitempusios, o širdį užvaldęs nenumaldomas ilgesys, sumišęs su baime, jog gali būti per vėlu? Vėliau, jau būdamas nelaisvėje, išmokau suvaldyti ir šį jausmą, tačiau tuomet šito dar nemokėjau. Ankstų rytą su draugu palikome savo slėptuvę, nes tikėjomės, kad ir šviesiu metu galėsime nepastebėti judėti pirmyn.

Netoli tebuvome nuėję, kai tai atsitiko.

Neturėjome galimybės pabėgti. Vidury didelio lauko pasivijo lemtis – mus atakavo aštuoni iki dantų ginkluoti čekų kavaleristai. Pakilo dulkių debesis, pokšėjo šūviai. Mūsų padėtis buvo beviltiška. Nusviedėme ginklus ant arimo ir iškėlėme rankas aukštyn. Akimirksniu buvome apsupti. Negalėjome apsiginti, taigi patekome priešui į rankas – tapome belaisviais.

Ar mus nušaus? Kankins?

Nieko panašaus nenutiko. Šiurkštūs ir šaižūs nesuprantami žodžiai, žvengiantys arkliai. Nuo arklių nušoko du raiteliai. Mes laikėme iškėlę rankas virš galvos. Jie apieškojo mus – viskas gerai, ginklų nerasta. Raiteliai vėl užšoko ant arklių ir paėmę vadžias apsuko juos aiškiai nurodydami kryptį, kuria turėjome eiti. Išilgai atviro lauko buvome palydėti į artimiausią kaimą, kur mus perėmė partizanų sargybiniai, apie kuriuos kalbėjo raitininkai. Paskui – ilgas žygis pėsčiomis. Mus lydinčių trijų partizanų veidai buvo pavargę ir abejingi. Man jie nepasirodė nesimpatiški, tie vyrai veikiausiai buvo valstiečiai. Vienas davė mums duonos.

Priėjus nedidelį miestelį, buvome perduoti rusams.

Čia sutikome daug bendražygių, kuriuos būriais atvarė partizanai ar rusai. Pirmiausia mus užpuolė kažkokie brutalūs padugnės ir atėmė paskutinius vertingesnius daiktus, kuriuos dar turėjome. Tai buvo įsiutę rusams talkinantys čekai su raudonais raiščiais ant rankų. Jie plūdo mus ir nuo uniforminių švarkų plėšė mūsų karinius apdovanojimus. Jie troško grobio, didelio laimikio. Tačiau savo laikrodį aš vis dėlto išgelbėjau! Dėkui Dievui! Pasinaudodamas akimirksniu, kai nebuvau stebimas, paslėpiau jį bate. Nuo šios minutės ėmiau jį dar akyčiau saugoti ir vėliau įsitikinau, koku neįkainojamos vertės turtu man tapo šis laikrodis belaisvių stovykloje. Man netgi pavyko šios pirmos agresyvios kratos, kuri netrukus gavo apibūdinimą „vėlimas“*, metu išsaugoti mano žuvusių brolių ir mylimų artimųjų nuotraukas, kurios vėliau sunkiomis minutėmis būdavo tikra paguoda ir suteikdavo daugiau jėgų.

Vėlyvą popietę sugniuždytus ir apiplėštus kareivius vežantis traukinys, lydimas rusų sargybinių, pajudėjo nežinomos ateities link. Karšta, negailestinga saulė svilino mus iš viršaus, o nuo kelio kylančios dulkės storu sluoksniu gulė ant prakaituotų veidų. Daugelio kareiviškos gertuvės buvo atimtos, todėl netrukus ėmė kamuoti baisus troškulys. Nors apie atsigėrimą šios kelionės metu negalėjo būti ir kalbos. Beveik visi rusų sargybiniai jojo raiti, o mūsų bėdos jų nejaudino. Dabar, kai žvelgdamas į praeitį prisimenu, ką vėliau teko išverti, kalbos apie kankinantį troškulį kelia šypsena, o apie šioje kelionėje patirtus vargus apskritai neverta nė užsiminti. Tačiau daug kas gyvenime prasideda nuo mažų dalykų. Taigi ir ši neilga kelionė, ir troškulys buvo tik pradžia vargų, kurie tuo metu mums atrodė dideli, bet iš tikrųjų, palyginus su tuo, kas laukė ateityje, – visiškas menkniekis. Baisiausia buvo tai, jog mes važiovome pro vandens telkinius, tačiau atsigerti niekas neleido. Su siaubu aiškiai supratome savo dabartinę padėtį – mes nebebuvo kareiviai. Mes buvome belaisviai. Su mumis galima buvo elgtis kaip panorėjus. Nuo šiol buvome atiduoti priešo valiai.

* Turima galvoje veiksmas, apibūdinantis veltinių vėlimą (čia ir toliau *vert. past.*).

Mums važiuojant per kaimą nieko bloga nenutiko. Priešingai, mums netgi būtų atnešę vandens, jei tik rusai būtų leidę. Kai kurių moterų, ypač vyresnio amžiaus, veiduose mačiau tylią ir nuosirdžią užuojautą dėl mus ištikusio likimo. Daugelis vyrų į mus žvelgė šaltai, bet pasitaikė ir tokių, kurie mus plūdo ir net apmėtė akmenimis, kaip tai atsitiko važiuojant per vieną miestą – vis dėlto tokių buvo nedaug. Tai tik dar kartą patvirtino mano įsitikinimą, kad skirtingos tautos galėtų tarpusavyje puikiai viena su kita sutarti, jei ne nuolatiniis jų kiršinimas ir propaganda, privedusi prie neapykantos bei susipriešinimo. Nuodai, skleidžiami politikų fanatikų, aršių gynėjų ir apsėstųjų, tarsi viską ėdanti rūgštis sunaikina bet kokias savitarpio supratimo užuomazgas. Tuomet įniršęs gaivalas pakyla ir siausdamas apima daugybę kraštų. Apakintas įsiučio, jis trypia savo kelyje tuos, kurie yra ne tokie, kaip jis.

Ar dar yra vilties, kad tarp tautų galėtų įsivyrauti ilgalaikė taika? Ar apskritai galėtų tai nutikti? Ar galėtų visose tautose užgimti *kokia nors* nuostabi idėja ar *koks nors* dvasinis judėjimas, užtikrinantis taiką visoje žemėje? Ar įmanoma, kad ji nebūtų sunaikinta galvose tų, kurių protus valdo demonai?

Vis dėlto tikiu: jei pasaulyje būtų vadovaujamosi protinga, kiekvienos tautos atžvilgiu teisinga konstitucija, visuotinė taika būtų tiesiog neišvengiama. Tuomet pagaliau ateitų tas laikas, kada žmonėms jų gyvenimas atrodytų panašus į pasaką. Tačiau ar įmanoma puoselėti šias drąsias mintis ir tuo pačiu metu aiškiai suvokti, jog aplink vyrauja visuotinė įtampa ir kad pasaulis dar ilgai nebus protingai valdomas? Tikiu, kad visų tautų parlamentas, vadovaujamas paties geriausio šios bendruomenės atstovo, galėtų tapti taikos pasaulyje idealu. Galima būtų iki begalybės pasinerti į šiuos apmąstymus, tačiau anksčiau ar vėliau turi atsibusti ir garsiai sau ištarti: tai buvo tik sapnas.

Galbūt susipriešinimas – gamtos dėsnis, mes niekuomet nepasieksime taikių susitarimų ir tai kada nors žmoniją atves prie išnykimo. Per šimtus milijonų metų dinozaurai evoliucionavo,

tapo milžiniškais padarais ir buvo pasmerkti pražūčiai. Žmogus, jauniausia senosios Žemės Motinos atžala, pasiekė tokių proto galimybių aukštumą, kurios leido jam pažinti milžiniškas technikos galias. Ar mes dar galime pasiekti ko nors daugiau? O gal jau pasiekėme bedugnės kraštą? Hirošima ir Nagasakis tebesmilksta. Viena atominė bomba gali sunaikinti milijonus žmonių. Karuose žūsta geriausieji. Šiuolaikiškuose miestuose, kurie dar nesugriauti iki pamatų, išsigimsta žmonės. Tam pririekė vos kelių paskutinių šimtmečių. Pažangus medicinos mokslas deda visas pastangas gimstamumui sumažinti. Kaip atrodys mūsų planeta praėjus tūkstančiams metų? Gyvybė joje dar gali egzistuoti milijardus metų, bet ar *mes* būsime jos dalis? Kaip arti valanda X?

Mus valdo nepaaiškinami dėsniai. Esu tuo tikras.

Tačiau pakaks apie tai. Ketinu papasakoti apie savo išgyvenimus nelaisvėje. Per daug minčių dabar sukasi galvoje. Jų tėkmė atrodo beribė.

Šiame liūdname žygyje susipažinau su nelaimės draugais, kurių gyvenimą pastarosiomis dienomis lėmė juos sučiupę įtūžę partizanai. Mus vedė į mažą Čekijos miestelį Pacovą*, kurį pasiekėme prieš vidurnaktį. Buvome išrikiuoti miesto turgaus aikštėje ir dar kartą kruopščiai apieškoti. Tie, kurie iki šiol dar nebuvo iki galo apiplėšti, dabar prarado ir tai, ką dar tikėjosi išgelbėti.

Aš pradau savo paskutines cigaretes ir konservų dėžutę, kurias man pavyko išgelbėti prieš tai buvusios kratos metu. Vis dėlto mano laikrodžio ir nuotraukų jie nerado – juos laikiau saugiai paslėpęs. Pasibaigus šiai kankynei, buvome nuvesti į aptvertą ir saugomą pievą. Mums liepė sėstis. Tačiau prieš tai puolėme prie balos, telkšojusios pievos pakraštyje, kurią jau buvo apgulę šimtai kitų belaisvių. Godžiai siurbėme šleikštų balos vandenį, prieš susirasdami kokią nors likusią laisvą vietelę pievoje, nes į šią teritoriją suvarytų belaisvių skaičius siekė kelis tūkstančius. Tikriausiai visi čia turėsime likti

* Pacovas – miestelis Centrinėje Čekijoje.

nakčiai. Taip ir buvo. Kas dar turėjo kokį apklotą, galėjo jaustis tikru turtuoliu. Milinių šiuo metų laiku niekas neturėjo. O kurie kada nors tokią ir nešiojosi, buvo seniausiai ją praradę. Prie mūsų prisijungė dar du žygio draugai ir mes visi, ilgai nesvarstydami, sugulėme ant žemės, stipriai prisispausdami vienas prie kito, tarsi pamesti vienos vados šunyčiai. Taip praleidome naktį. Aš ir Heinrichas gulėjome eilės viduryje, tad šaltis skverbėsi tik iš apačios ir viršaus.

Šalta naktis ir nuovargis prikaustė prie žemės. Miegą trikdė ne šaltis (kiek naktų esame kietai miegoję apkasuose!). Miegą trikdė kažkas kitkas – mintis, jog dabar esame belaisviai! Kas mūsų laukia, kai išauš rytas? Mano galvoje ėmė suktis mintys apie pabėgimą. SmeGenesis žeidė skausmingi klausimai: kaip, kada, kur? Ir vėl iš naujo: kaip, kada, kur? Tarp klausimų ošė ilgesys, kaukte kaukė skausmas. Apie ką tą ir kitomis naktimis, kurios neteikė jokios ramybės, galvojau ir išgyvenau, šiandieną jau nebegalėčiau papasakoti. Bet tu, kuris dabar skaitai šiuos užrašus, tikriausiai gali nujausti, kiek daug visko, kas nejučia nulėmė ir mano dabartinį gyvenimą, tuomet man teko patirti. Kitą rytą pirmą kartą mus apėmęs jausmas, kad čia dar gana pakenčiama, vėliau išaugo į didžiulę kančią – tai buvo alkis! Vis dėlto tuo rusai, atrodo, pasirūpino, kadangi prieš pietus privažiavo sunkvežimių su benzino statinėmis. Tai buvo didelės sulamdytos skardinės talpyklos, kuriose turėjome virti maistą. Greitai vėl buvome suskirstyti į būrius. Kiekvienas jų gavo savo „katilą“. Netrukus buvo išdalyti maisto daviniai – kiekvienam būriui po vieną svarą žirnių* ir po du kilogramus duonos, skirtos trisdešimčiai vyrų. Vakare sriuba buvo išvirta. Ji atsidavė benzinu. O ir šiaip jos skonis ne daug skyrėsi nuo balos vandens, iš kurio tą sriubą ir virėme. Vis dėlto savo akimis matėme, kad svaras žirnių į ją tikrai buvo subertas ir tai buvo iš tiesų šilta sriuba! Tačiau garuojant katilui iškilo problema, panaši į bjaurią klastą – tik nedaugelis turėjo kareivišką katiliuką ar puodelį! Tas, kuriam pavyko susirasti tuščią konservų skardinę, buvo

* 1 svaras – apie 500 gramų.

turtuolis, jam dabar nereikėjo prašyti geriau apsirūpinusių belaisvių paskolinti indą sriubai.

Vėliau ir man nusišypsojo laimė įsigyti tuščią konservų skardinę, kuri ištikimai tarnavo, kol buvau nelaisvėje. Žmogus, kuriam neteko patirti panašių dalykų, sunkiai galėtų suvokti, kokią neįkainojamą vertę gali turėti tokie iš pažiūros nereikšmingi daiktai. Tie, kuriems vėliau, kai alkis tapo iš tiesų nebepakeliamas, nepavyko susirasti tuščios skardinės, atsidūrė ties pražūties riba. Jie neteko galimybės išsikovoti antros sriubos porcijos, kai jos dar šiek tiek būdavo likę ant katilo dugno. Dėl tokių atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių vieniems pavykdavo išlikti, o kiti tuo metu po truputėlį geso. Trys ketvirtadaliai litro šios skystos buzos buvo mūsų pietūs ir trys ketvirtadaliai litro šio drumzlino skysčio buvo mūsų vakarienė. Kartu gaudavome 400 gramų duonos. Tačiau tokias maisto porcijas nuolat pradėjome gauti tik praėjus kelioms savaitėms. Pradžioje sriubos neužtekdavo. Mano skardinė niekuomet nebūdavo pilna. Visai dienai buvo skiriama viena riekė duonos. Tik pamažu ji tapo kiek storesnė ir davė dantims šiek tiek daugiau darbo. Mūsų gėdai, reikia pripažinti, kad labai greitai daugelis pavirtome alkanais žvėrimis, pasirengusiais padaryti bet ką, kad tik gautume gabalėlį duonos.

Pasibaigė pirmoji gandais ir nuogirdomis apaugusi diena. Mes vėl gulėjome kaip šunyčiai ant žemės ir troškome tik vieno, kad dangus būtų maloningas ir neatsiūtų lietaus. Jis buvo maloningas. Tačiau dieną mūsų kūnus taip negailestingai svilino saulės spinduliai, kad darėmės atbukę ir viskam abejingi, ir nedaug trūko iki visiško sąmonės netekimo. Aplinkui – jokio šešėlio. Nė mažiausios galimybės atvėsti. Nė mažiausios galimybės atsigaiivinti. Gavome griežtą įsakymą vieni kitiems nukirpti plaukus. Buvo išdalytos žirklės, kurias vienas būrys perduodavo kitam. Vis daugiau ir daugiau matėsi plikių. Per kelias dienas visi buvome nuskusti. Vienas kitam tapome svetimi. Keistu būdu buvome naujai „uniformuoti“. Kilo pasipiktinimo banga, tačiau kas iš to? Dabar tapome dar ir išoriškai paženklinti. Mums darėsi vis aiškiau, kad stovime prie siaubingų

įvykių, kurių masto negalime nuspėti, slenksčio. Įvairiausi gandai, čia vadinami „paroliais“^{*}, tarsi lavina ritosi per bejėgę minią ir galų gale atėmė galimybę blaiviai mąstyti. Sąmyšis ir pažiūrų, spėjimų, nuogąstavimų bei nuomonių painiava glumino ir kartu kėlė baimę. Iš visų kampų sklido nauji pranešimai, nauja informacija, nauja neaiškių ir abejotinių įvykių interpretacija. Vis dėlto viltis greitai sugrįžti namo gyveno plikai kirptose galvose, o blaivus protas gimdė dar neregėtas minčių grandines, kad ši svajonė niekur nedingtų. Tačiau aplankydavo ir kitoks suvokimas bei samprotavimai, kurių negalėjome atsikratyti. Netrukus šios mintys tapo šykščiais žodžiais, kurie buvo šnabždami iš ausies į ausį ir skaudžiai kirto tarsi piktos širšės. Tie žodžiai buvo: Sibiras, priverstiniai darbai, ilgi metai. Tai vertė susigūžti, tarsi stotume į gynybinę poziciją. Tik nedaugeliui pavyko išlaikyti šaltą protą...

Netrukus daug kas turėjo paaiškėti.

Prie stovyklos priartėjo rusų sunkvežimis su garsiakalbiu ir jam sustojus pievos pradžioje buvo garsiai, mums suprantama kalba pranešta apie tolesnį mūsų likimą. Tai buvo pirmas ir vienintelis kartas per visą nelaisvės laikotarpį, kai apskritai buvo kalbama apie mūsų ateitį. Iš garsiakalbio sklido vieno iš tų padugnių, priklausančių vadinamajam Laisvosios Vokietijos komitetui, balsas. Kalbėjo Riterio kryžiumi apdovanotas buvęs vokiečių majoras, į jį žiūrėdami degėme iš gėdos. Iš garsiakalbio sklido bjauri, darkyta kalba, kurią pabaigoje vainikavo dar ir šiandieną skaudžiai žeidžianti frazė apie kolektyvinę mūsų tautos atsakomybę, apie tai, kad kiekvienas vokiečių ir ypač kiekvienas kareivis yra prasikaltęs! Po šių žodžių srauto sekė pranešimas: esą būtų visiškai teisinga, jei dabar mes turėtume vykti į Rusiją! Tuomet esą savo rankų darbu galėtume atlyginti už tai, ką blogo esame padarę tarybinei liaudžiai. Tačiau apie mūsų priešų kaltę – nė žodžio. Visas blogis buvome tik mes. Tik mes žudėme. Tik mes

* *Parole* (vok.) – lozungas, devizas, slaptažodis.